

УДК 069.51:64]:069:908]](477.53-22Диканька)(045)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.06.1386>

СВОЛОК 1741 р. З ФОНДІВ ДИКАНСЬКОГО ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Анатолій ЦЕРБАНЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9530-6453>

доктор культурології, кандидат історичних наук,
доцент, завідувач кафедри музейно-туристичної діяльності,
Харківська державна академія культури,
Бурсацький узвіз, 4, 61057, м. Харків, Україна,
e-mail: kozaks_1978@ukr.net

Надія БАБКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0347-0633>

кандидатка історичних наук,
завідувачка навчальної лабораторії
з музеєзнавства та пам'яткознавства,
Харківська державна академія культури,
Бурсацький узвіз, 4, 61057, м. Харків, Україна,
e-mail: akademikxdak@gmail.com

Диканський історико-краєзнавчий музей імені Д.М. Гармаша зберігає, експонує та популяризує значну колекцію артефактів ранньомодерної доби історії України. Мета статті — ввести до наукового обігу експонат з Диканського історико-краєзнавчого музею імені Д.М. Гармаша — сволок першої половини 1741 р., проаналізувавши його декор, особу власника та здійснивши порівняльний аналіз. Об'єктом наукової праці є аналіз сволоків XVIII ст. із колекцій вітчизняних музеїв України як невід'ємної частини матеріальної та духовної культури українців ранньомодерної доби, предмет дослідження — художні, стилістичні та лінгвістичні особливості сволоку середини XVIII ст. із фондів Диканського історико-краєзнавчого музею імені Д.М. Гармаша.

Методологічна основа базується на залученні комплексу методів і підходів музеологічних, історичних та мистецтвознавчих дисциплін, зокрема — історизму, компаративного та візуального аналізу, формально-стилістичного методу й герменевтичного підходу.

Ключові слова: ранньомодерна доба, сволок, музейний предмет, музей, символіка, козацька старшина.

Anatolii SHCHERBAN

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9530-6453>

Doctor of Culturology, Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, head of the department of museum
and tourist activity,
4, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatskyi uzviz,
61057, Kharkiv, Ukraine,
e-mail: kosaks_1978@ukr.net

Nadiia BABKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0347-0633>

Candidate of Historical Sciences,
head of the educational laboratory for museology
and heritage studies,
4, Kharkiv State Academy of Culture, Bursatskyi uzviz,
61057, Kharkiv, Ukraine,
e-mail: akademikxdak@gmail.com

CEILING BEAM (SVOLOK) 1741 FROM THE DYKANKA HISTORICAL AND LOCAL STORY MUSEUM

The small number of ceiling beams (svoloks) from the early modern period of the history of Ukraine are kept in national museum collections. Most of them have been put into scientific circulation, except for the product of 1741, discovered in 1982 in the village of Klymkivka (Dykanka district), which is now exhibited in the Dykanka Historical and Local Story Museum.

The purpose of this article is to characterize this ceiling beam (svolok), which is still little known to scientists. To achieve it, a complex of methods and approaches characteristic of museological, historical and art history disciplines were involved. In particular, the principle of historicism, methods of comparative and visual analysis, formal-stylistic and hermeneutic.

It turned out that the analyzed ceiling beam (svolok) is a rare museum exhibit. The founder of the dwelling, from which it comes, was the representative of the Cossack officers of the Hetmanate, Shishaky sotnyk Fedir Yakovenko. After carrying out a comparative analysis with similar ceiling beams (svoloks) from other museum institutions, a set of common and distinctive features of its decor with the ceiling beams (svoloks) of Cossack officers of the 18th century was revealed Transnistria and the Catholic world of Central-Eastern Europe. The inscriptions on the front side bring it closer to the almost synchronous ceiling beams (svoloks) of the Zaporozhians, the title of the owner — with the ceiling beams (svoloks) of the Kishenka sotnyk and another Cossack foreman.

The image of the symbols of the Passion of Jesus Christ on both sides of the cross is one of the earliest ceiling beams (svoloks) of this type — Sazont Grabovskiy from the funds of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav». The inscription and most of the images on the back are original. The rosettes carved from the bottom bring together the «dykanka» ceiling beam (svolok) with similar products from Western Ukraine, Pokuttia, and the Lesser Poland and Mazowiecki Voivodeships of the Republic of Poland.

The author's version regarding the semantics of the images and inscriptions on this and other ceiling beams (svoloks) of the early modern period of the Naddnrianshchyna region is expressed.

Keywords: early modern period, ceiling beam (svolok), museum object, museum, symbology, cossack officers.

Вступ. Матеріальні пам'ятки ранньомодерної доби широко представлені в музейних колекціях України. Серед найбільш атрактивних виокремлюються багатоорнаментовані сволоки, яких у вітчизняних музеях зберігається незначна кількість. Систематичне вивчення їх у контексті української побутово-обрядової культури було започатковане романтично-народницьким історіописанням. Вперше на них звернув увагу П.О. Куліш у публікації 1843 року [1]. Описи зображень на сволоках із козацьких будинків містяться у працях 1846 року А.О. Скальковського та 1850 року Д.Ч. Вертильяка [2; 3]. Наступний період згадок про них у публікаціях датується кінцем ХІХ — початком ХХ ст. Саме в цей час у наукових доробках Д.І. Яворницького та М.Ф. Біляшівського вперше з'явилися детальні графічні фіксації таких виробів [4; 5]. М.Ф. Сумцов висловив оригінальне пояснення наявності нанесених на сволоки написів [6, с. 105]. Незважаючи на наявність праць кількох авторів, впродовж наступних майже ста років у науковому просторі здебільшого фігурувала інформація про сволоки ранньомодерної доби з досліджень Д.І. Яворницького [4; 7]. На початку ХХІ ст. з новим сплеском етнологічних студій у музеологічній сфері були введені до наукового обігу та проаналізовані зображення зі сволоків — експонатів вітчизняних музеїв і заповідників. Зокрема, опубліковано відомості про сволоки з Нікопольського краєзнавчого музею, Запорізького обласного краєзнавчого музею, Музею історії запорозького козацтва Національного заповідника «Хортиця», Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [8; 9; 10; 11; 12]. Тоді ж значну роботу зі збору інформації про сволок, який експонується в Диканському історико-краєзнавчому музеї імені Д.М. Гармаша (Інв. № ІДМ—1209), зробила старша наукова співробітниця закладу Г.І. Золотайко¹. Але досі аналіз цього виробу не публікувався на сторінках наукових видань.

Мета статті — ввести до наукового обігу інформацію про експонат з Диканського історико-краєзнавчого музею імені Д.М. Гармаша — сволок 1741 р., проаналізувати його декор, особу влас-

ника, та здійснити порівняльний аналіз з іншими сволоками.

Методологія дослідження базується на залученні комплексу методів і підходів, характерних для музеологічних, історичних та мистецтвознавчих дисциплін. Зокрема, принципу історизму, методів компаративного та візуального аналізу, формально-стилістичного та герменевтичного.

Основна частина. Представлений до аналізу музейний експонат було виявлено одним з найпізніших із усіх відомих на сьогодні українських різьблених сволоків ХVІІІ століття. Його знайшли співробітники Диканського історико-краєзнавчого музею імені Д.М. Гармаша в 1982 р. під час експедиції зі збору предметів для нової експозиції, в покинутій хаті села Климківка Надеждинської сільської ради Диканського району (іл. 1). До речі, це село розташовується неподалік від родового поселення видатного письменника М.В. Гоголя, позначеного на карті 1873 року (іл. 1, 2) як Яновщина (Василівка). Власниця садиби (Галина Платонівна Литвин) дозволила забрати сволок за умови, що для збереження конструкції хати музейні працівники замінять його новою дерев'яною балкою. Саме так і було зроблено. Тоді ж методом інтерв'ювання було з'ясовано, що впродовж століття власники будинку тричі змінювалися. Зокрема, на початку ХХ ст. він належав Семену Павловичу Убийсобаці.

Сволок зберігся до сьогодні на всю довжину (іл. 2, 1, 2, 3), яка була видима, коли він виконував початкові функції. До музею не потрапили лише вмонтовані в стіну частини. На жаль, фотофіксації пам'ятки *in situ* зроблено не було, а за описами учасників тих подій неможливо з'ясувати, чи синхронним був будинок сволокові, чи його перенесено з іншої, старішої споруди. Найвні угорі три вирізи для поперечних балок, які пошкодили напис, свідчать про те, що принаймні конструкція стелі хати з цим сволоком змінювалася відносно початкової. До того ж, один його край надрізаний більше за інший. Очевидно, це було наслідком того, що на момент віднайдення сволока ця його сторона була глибше заведена в стіну, ніж планувалося під час виготовлення. На краю зворотного боку укороченої частини внаслідок діяльності шкідників, які точать дерево, пошкоджено початок нанесеного на сволок напису.

¹ Висловлюємо щирю подяку Г.І. Золотайко та директору музею Н.С. Дзюбі за те, що дозволили використати всі наявні у закладі матеріали для цієї публікації.

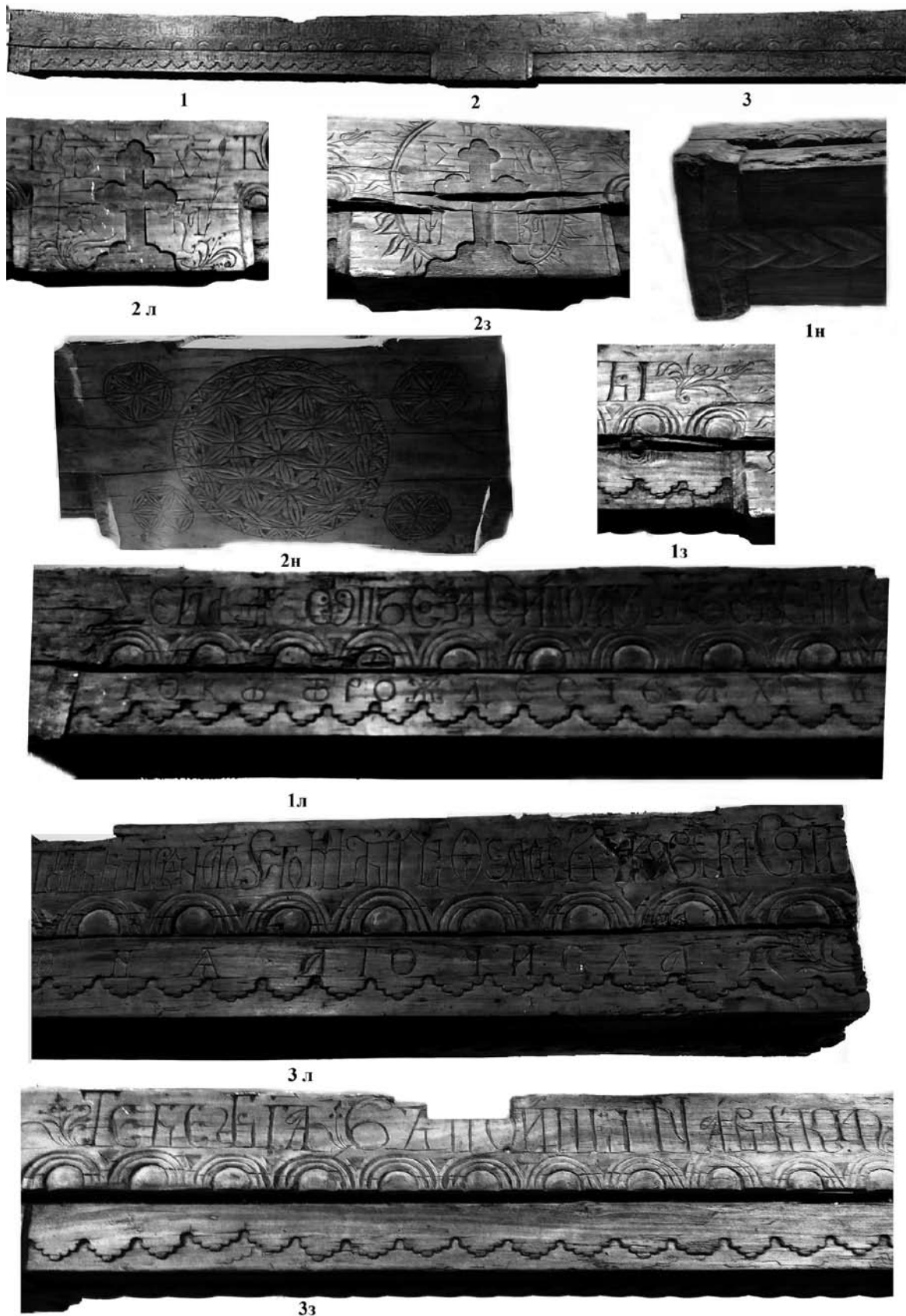

1

2

Іл. 1. Місце розташування с. Климківка: 1. Сучасна карта. 2. Карта станом на 1873 р.

Іл. 2. Сволоок 1741 р., знайдений у с. Климківка. Цифрами позначено частини сволока, букви біля них: л — лицева сторона, з — зворот, н — низ. Дерево, різьблення. Диканський історико-краєзнавчий музей імені Д.М. Гармаша. Інв. № ІДМ—1209. Фото Анатолія Щербаня

У вертикальному перетині сволок близький до прямокутника. Але нижні ребра стесані, що надало виробу складнішого профілювання, яке ускладнює вирізьблена в нижній частині «косиця» (іл. 2, 1н). Довжина збереженої частини 387 см, ширина 22,5 см, а висота — 29 см. Оскільки сволок зберігся повністю, маємо підстави для визначення ширини кімнати, в будинку шишацького сотника 1741 р. — близько 4 м.

Виготовлено сволок із товстого бруса липи. Це дерево здавна використовувалося українцями для предметів зі складним різьбленням. Зокрема, шедеву українського різьбярства — іконостасу Спасо-Преображенської церкви у с. Великі Сорочинці (розташована за, приблизно, 40 км від Климківки), близького за часом виготовлення до аналізованого сволока.

Із трьох боків виріб укрито багатим різьбленням (контурним, тригранним, рельєфним), в якому поєднуються геометричні елементи (фризи напівовалів, схожих на відомі в іонічному та коринфському ордері «іоніки», й «звисаючих» трикутників з фігурними сторонами), рослинні мотиви (стилізовані тюльпани) та виконані кирилицею написи. За шрифтами і робочою поверхнею інструментів, якими виконувались написи, виокремлено три різновиди тексту.

По центру лицевої (іл. 2, 2л) та зворотної (іл. 2, 2з) сторін зображено т. з. «трилисткові» хрести з фігурними завершеннями рамен, розташовані на такій же фігурній Голгофі з написами обіруч НИ КА, ІС ХС. За ними на лицевій стороні (іл. 2, 2л) зображено спис з хоругвою та очеретину, які ніби виростають із рослинної основи, подібної до тієї, що наявна у тюльпанів на задній стороні сволока.

Другий елемент не є канонічним, бо зазвичай на цьому місці зображується тростина із губкою, якою змазували губи Ісусу Христу на хресті. Виникає аналогія із символом влади козацької старшини на Запорізькій Січі, який також називався «тростина», «комишина». Про неї, як частину оздоблення козацьких сволоків, згадує Д.І. Яворницький під час аналізу хат отаманів Васюринського та Переяславського куренів Підпільненської Січі [4, с. 45]. Подібний до зображеного на «диканському» виробі варіант розташованих біля хреста елементів зафіксовано на найпівнічнішому з відомих нам сволоці з написами ранньомодерної доби, який належав писаре-

ві Київського полку Сазонту Грабовському і датований кінцем XVII — початком XVIII ст. Хоча «комишина» там не така виразна [11, с. 33, рис. 5]. Зворотний хрест диканського сволоку не має знарядь тортур Ісуса та вписаний у сонячне коло (іл. 2, 2з). Над обома хрестами міститься аббревіатура: ЦС (Цар Слави). На нашу думку, немає сумнівів, що хрести зображував один майстер.

На лицевій стороні напис — дворядковий. Верхній рядок розташованим по центру хрестом ділиться на дві частини, написання букв у кожній з яких відрізняється. «Сей дом Отец созда, сей дом Сын утверди, сей дом Дух Святыи обновы К [копье]» (іл. 1, 1л) + «Т[ростина] Созданъ домъ сей Коштомъ Благородного Его Милости Пна Феодора Яковенка сотни[ка]» (іл. 2, 3л). Нижній рядок — «Року от Рождества Христова 1741-го мця [місяця] іюня 1-го числа» [дата написана буквами].

Привертає увагу «титул» фундатора будинку — «Его Милости Пан». Серед музейних експонатів подібне формулювання зафіксоване на інших артефактах. Перший відомий сволок з таким написом (на вісім років старший від диканського) був створений для кишенського сотника Полтавського полку Григорія Лаврентійовича Потоцького [13]. Другий, без точного датування, належав представнику козацької старшини часів гетьмана Івана Мазепи — Сазонту Грабовському [11, с. 27]. Враховуючи дати створення сволоків із таким зверненням, можна констатувати збереженість у побуті козацької старшини Гетьманщини кінця XVII — середини XVIII ст. залишків польсько-європейського етикету.

На зворотній стороні аналізованого музейного експонату відмінним від використаного на лицевій частині шрифтом вирізано — «[Сему] дому благочестно житы» + «Тебе Бга в [Тр]оицы Навеки Хвалиты» (іл. 2, 3з).

Текст на лицевій частині сволока перегукується з релігійними благословіннями, притаманними більшості українських різьблених сволоків ранньомодерної доби. Найраніший відомий нам подібний напис на точно датованому сволоці відноситься до хати, де народився і мешкав видатний український письменник Іван Котляревський: «Создася дом сей во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Аминь. Року 1705, месяца августа 1» (іл. 3, 1). На найбільш північно-східному з відомих нам сволоку (с. Лемеші Козе-

1

2

3

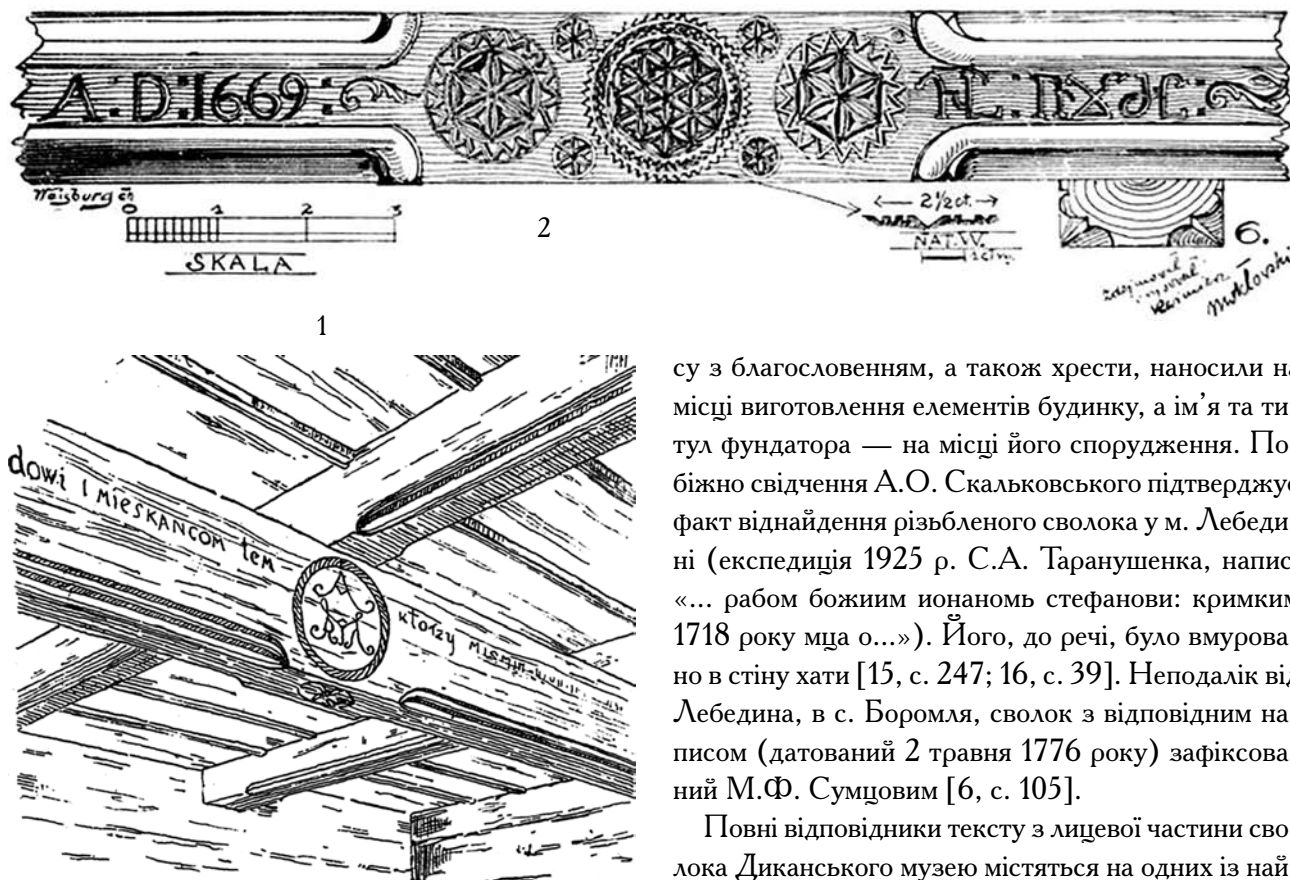

4

5

Іл. 3. Сволоок 1705 року в експозиції Музею-садиби Івана Котляревського (Полтава) (1-3); фрагмент сволока 1885 року з с. Опішня (4, зберігається в етносадибі "Лялина Світлиця"); інтер'єр хати зі сволоком 1911 року в с. Диканька. Фото Анатолія Щербаня

Іл. 4. 1. Різьблений сволок в інтер'єрі хати з Біала біла Макова. Республіка Польща. За Л. Пусетом [20, s. 72, fig. 30]. 2. Фрагмент сволока зі Львова. 1669 р. За К. Моковські [19, s. 496, w/z. 348]

лецького повіту), з хати, де народилися брати Розумовські, основний напис («Благословеніємь Бога Отца, Поспешением Сына + содействием Святаго Духа. Создася Дом сей работою Божьей Наталіи Розумихи») датується 5 травня 1711 роком. Ім'я та прізвище написано іншим почерком [14, с. 187—188]. Останній факт перегукується із зафіксованим на сволоці з Климківки. Можливо, таку особливість можна пояснити тим, що імена власників наносилися пізніше на задалегідь створену заготовку із благословенням. У цьому контексті доцільно використати інформацію, наведену в одній із найдавніших із відомих нам наукових публікацій, де згадуються українські різьблені сволоки ранньомодерної доби — А.О. Скальковського. Її автор стверджував, що будинки для запорожців зазвичай куплялися готовими в «Чигиринських чи Лебединських лісах» [2, с. 272]. Тому не виключено, що подібне сталося і з будинками Розумовської та Яковенка. Відповідно, може бути, що частину напи-

су з благословенням, а також хрести, наносили на місці виготовлення елементів будинку, а ім'я та титул фундатора — на місці його спорудження. Побіжно свідчення А.О. Скальковського підтверджує факт віднайдення різьбленого сволока у м. Лебедині (експедиція 1925 р. С.А. Таранушенка, напис: «... рабом божиим ионаномъ стефанови: кримким 1718 року мца о...»). Його, до речі, було вмуровано в стіну хати [15, с. 247; 16, с. 39]. Неподалік від Лебедина, в с. Боромля, сволок з відповідним написом (датований 2 травня 1776 року) зафіксований М.Ф. Сумцовим [6, с. 105].

Повні відповідники тексту з лицевої частини сволока Диканського музею містяться на одних із найпівденніших серед відомих нам різьблених українських сволоках ранньомодерної доби, пов'язаних з жителями Підпільненської Січі — Василем Григоровичем, знатним товаришем куреня Менського (1747) та товаришем куреня Щербинівського Трофимом Кіяном [3, с. 825]. Текст на звороті «диканського» сволока оригінальний, переданий, до певної міри, поетично.

Нижня частина виробу по всій довжині, окрім центру, прикрашена подібним до мотузки елементом. На центральній платформі містяться п'ять кіл із розетками (іл. 2, 2н). Центральне, діаметром 21 см., окреслене ламаною хвилястою лінією (яку можна також трактувати як смугу суміжних трикутників), наповнене ускладненою композицією з переплетених між собою шестипелюсткових розеток, ідентичних тим, які містяться обабіч центрального (діаметр 6,5 см.). Важливо відзначити, що візерунки, подібні до геометричного орнаменту обрамлення найбільшої розетки, неодноразово повторюються на сволоці з хати І.П. Котляревського (іл. 3, 2, 3) і є, фактично, єдиним орнаментальним елементом на ньому. Присутні вони і на сволоці із фондів Запорізького обласного краєзнавчого музею.

Питанням семантики подібних зображень на українських сволоках ранньомодерної доби присвячено значну увагу в попередніх дослідженнях.

Не аналізуючи міркування попередників, висловимо власне бачення щодо неї. Спочатку зауважимо, що такі сволоки, як досліджуваній у цій статті, були одними з найважливіших елементів конструкції житлових споруд. На них трималася стеля «світлиці» (іл. 3, 5; 4, 1). Відповідно, вони були реальною і сакральною межею між «верхом» і «низом» житла, передньою та задньою частинами світлиці, з'єднувачами стін, привертали увагу людей, які заходили до світлиці. Відповідно до цього і будемо аналізувати символіку зображень.

По-перше, для повного розуміння поставленої проблеми наведемо цитату з твору П.О. Куліша: «... в Малоросії з незапам'ятних часів ведеться звичай записувати різьбленням на сволоці час побудови будинку, ім'я господаря, улюблений текст із Святого Письма, а інколи і яку-небудь важливу сучасну подію, на пам'ять онукам. Посередині сволока, між написами, вирізьблювався зазвичай хрест зі списом і тростиною...» [1, с. 93].

По-друге, написи і хрест виразно перегукуються з текстом, що промовлявся під час встановлення сволоків у хатах селян Лубенського повіту, записаним наприкінці XIX ст.: «Дай же, Господи, щоб нам благополучно прожити у новому домі: мені і хазяйці і моєму чадові, щоб ми діждали поженити у новому домі і пооддавати і щоб Господь хранив і по жаром і худим случаем», — говорив хазяїн, а майстри йому відповідали: «Господи, поможи і благослови. І пресвятая Богородице, помолі свого Сина за сей дом, щоб Господь дав їм благополучну жизнь. І святей ангол, моли пресвятую Богородицю за сей дом» [17, с. 112—113].

М.Ф. Сумцов у дусі романтично-народницьких міркувань XIX століття стверджував, що «звичай вирізати на сволоці (іноді на лутках дверей) написи свідчать на користь старовинного малороса, що виражав у цьому звичаї свою повагу до грамоти, письма та схильність до історичного обґрунтування житла, що виявляє устремління до життя на основі міцного та розумного єднання сьогодення та минулого» [6, с. 105].

Таким чином, найбільш вірогідно, що зображення на лицевій частині українських сволоків ранньомодерної доби робилися щоб:

- прикрасити світлиці хат;
- зафіксувати час побудови будинку та ім'я фундатора, прославити його (у «диканському» випадку як благородну людину, козацького старшину; останнє, на нашу думку, підкреслювало, окрім тексту, натуралістичне зображення комишини біля хреста);
- навести улюблені релігійні тексти;
- принести зі сволоком у хату щастя і родинне благополуччя;
- оскільки лицьова частина була обернута до всіх, хто входив у хату, хрест та перша частина напису безперечно мала оберігати хату від «лихого ока», явних і невидимих недобророзумців.

Зворот «диканського» сволока більш романтичний, з квітами і відповідним написом, був доступний переважно членам родини, програмував мешканців хати на довге, щасливе, красиве життя з Богом. Цікавим є факт, що сволоки, відповідно, освячення хати датовано часом, коли українці підходять до святкування Трійці (Зеленої неділі) — часу розквіту, буйання рослинності. Можливо, саме з цим пов'язана наявність тюльпанів на цій стороні та «виростання» списа і тростини на лицевій, «трилисність» хреста та згадка Святої Трійці в тексті. Крім того, за народними уявленнями тюльпани символізували квітку, в якій замкнене людське щастя, і жодна людина не могла добратися до нього, а також рай, у який людина не могла потрапити, до тих пір, поки Христос не прийшов і не відчинив ворота [18, с. 1425].

Доповнюють уявлення про можливу семантику зображень на аналізованому в цій статті сволоці розетки, які містяться знизу по центру під хрестами. Подібні знаки є й на інших українських сволоках ранньомодерної доби (зокрема, із Запорізького обласного краєзнавчого музею, музею історії запорозького козацтва Національного заповідника «Хортиця» та Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»). Єдиний сволок (із «запорізького куреня» — будинку, створеного знатним товаришем куреня Менського Василем Григоровичем) містив шестипелюсткову розетку та хрест в одній площині — збоку [4, рис. 10]. Один з найбільш західних із відомих нам українських сволоків, подібних до «диканського» (з будинку священника в с. Дашів Літинського повіту Подільської губернії датований 1758 роком), на місці, де в «диканському» виробі зображено розетки, містив монограму Діви

Марії [5], що можна пояснити близькістю до «західного» ареалу розповсюдження орнаментованих сволоків (іл. 4, 1). До речі там (Покуття, Західна Україна, Малопольське та Мазовецьке воєводства Республіки Польща) шестипелюсткові розетки були одним із найбільш розповсюджених знаків на сволоках. Найдавніше в Центрально-Східній Європі з відомих нам точно датоване (1669 р.) зображення майже ідентичної «диканській» комбінації розеток вирізьблене на виробі зі Львова (іл. 4, 2) [19, s. 496, w/z. 348].

Інші зображення на сволоках з будинків католиків [20, s. 74] суттєво відрізняються від притаганих хатам православних українців Наддніпрянщини. Але один із написів може бути ключем до розуміння причин поширення в обох із них шестипелюсткових розеток: «... Wroń nas od ognie...» [20, s. 74]. На нашу думку, саме ці давні (використовувані на інших предметах декоративно-ужиткового мистецтва ще слов'янами-язичниками) знаки, могли бути оберегами від пожеж.

Насамкінець проаналізуємо відомості про першого власника сволока з фондів Диканського краєзнавчого музею імені Д.М. Гармаша та місце його знахідки — с. Климківку. Безперечно, фундатором хати, з якої походить сволок, був Федір Ількович Яковенко². Сам він із козацького роду. Розпочав військову службу в 1722 р., у 1735—1738 рр. згадується як значковий товариш Миргородського полку. Був учасником Дербентського (Персидського), Царичанського, Коломацького, Кримського та Очаківського походів. З 1738 по 1765 рік — сотник шишацький, який мав шинок у Шишаках (згадується 1741 р.) та хутір під с. Перевіз. Заснував відомий шишацький рід Яковенків, з якого походить багато талановитих лікарів [21, с. 424; 22, с. 304—306]. Використовуючи ці відомості, можна дійти висновку, що хата з аналізованим у цій статті сволоком була споруджена в той час, коли Федір Яковенко утвердився на посаді шишацького сотника та почав активно займатися господарсько-комерційною діяльністю.

В описі Київського намісництва 1781 р., написаному з урахуванням ревізії 1764 р., йдеться про розміщені неподалік сучасного с. Климківка (Шишацька сотня Миргородського полку) хутори спадкоємців

сотника Яковенка з 9 хатами 9 посполитих і підсусідків [23, с. 157]. Вперше саме село позначене на військово-топографічній карті 1873 р. (іл. 1, 2). Неподалік, дещо західніше, розташовані два хутори Яковенки. Виникає два варіанти версій щодо того, як сволок Федора Яковенка потрапив до Климківки. Перший — що на місці цього села в 1741 р. розташовувався належний сотникові хутір. Другий — що сволок (можливо разом із хатою) було перенесено пізніше з одного з хуторів, позначених на карті 1873 р. під назвою Яковенки. Найбільш імовірно — з більш раннього, що мав народну назву Горова Яковенщина (він відомий також під назвою Панчощина Балка). Відомо, що цей хутір належав старшому сину Федора Яковенка Івану [22, с. 304].

Насамкінець зауважимо, що нові сволоки з багатим різьбленням припинили встановлювати в хати Лівобережної України близько кінця XVIII ст. Хрести ж, дати та окремі написи на цих конструктивних елементах будівель зустрічаються до початку XX століття (іл. 3, 4). Найновішим з бачених нами в Диканьці є сволок з датою «1911» з хати, де в 1930—2000-х роках мешкала родина Скориків (іл. 3, 5).

Висновки. Елемент хати шишацького сотника Федора Яковенка — сволок 1741 р., виявлений 1982 р. в селі Климківка Диканського району, що нині експонується в Диканському історико-краєзнавчому музеї ім. Д.М. Гармаша, є виразною пам'яткою українського мистецтва ранньомодерної доби. Високомайстерне різьблення, вишукана мова написів висувають його на одне з перших місць за художніми якостями серед відомих на сьогодні різьблених українських сволоків. Загалом він канонічний для цього типу артефактів. Написи на лицевій стороні зближують його із майже синхронними сволоками запорожців, титул власника — зі сволоками Кишенського сотника та іншої козацької старшини. Зображення символів мук Ісуса Христа обабіч хреста — з одним із найраніших сволоків цього типу — Сазонта Грабовського з фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Оригінальним є напис і більшість зображень на зворотній стороні. Вирізьблені знизу розетки зближують «диканський» сволок із подібними виробами Західної України та Республіки Польща.

Важливо, що аналіз цього музейного предмету додає нові штрихи до біографії засновника одного з ві-

² Дякуємо краєзнавцю Володимиру Захарову за всебічну підтримку в наших пошуках.

домих українських козацьких родів, представники якого лишили помітний слід в історії України.

- Кулиш П.А. *Михайло Чарнышенко или Малороссия восемьдесят лет назад: сочинение П. Кулиша: в 3 ч. Ч. 1.* Киев: Университетская тип., 1843. 206 с.
- История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского: составлена из подлинных документов Запорожского Сечевого Архива: в 3 ч. Сост. А. Скальковским.* Одесса: [Печ. в Гор. тип.], 1846. Ч. 3: Падение Новой Сечи и последнего Коша Запорожского. Изд. 2-е, испр. и знач. умнож. 1846. 294, [1] с.
- Вертильяк Д.Ч. Запорожская старина: Надписи, находящиеся на могильных крестах и склепах. Надписи на домовых сволоках. *Записки Одесского общества истории и древностей.* Одесса, 1850. Т. 2. С. 823—825.
- Эварницкий Д.И. *Запорожье в остатках старины и преданиях народа: в двух томах.* Санкт-Петербург: Издание Л.Ф. Пантелеева, 1888. Ч. II. 257 с.
- Н. Б. Старинный сволок. *Археологическая летопись Южной России.* 1904. № 3. С. 95—96.
- Сумцов Н.Ф. *Культурные переживания.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. 408 с.
- Яворницький Д.І. *Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Т. 1.* Передмова В.А. Смолія; Ред. кол.: П.С. Сохань (голова), В.А. Смолій (заст. голови), В.Г. Сарбей, Г.Я. Сергієнко, М.М. Шубравська (відп. секр.). АН Української РСР; Археографічна комісія; Інститут історії. Київ: Наукова думка, 1990. 596 с.
- Перелік музейних предметів з фондів НДКМ. *Микитинська Запорозька Січ і початок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття: матеріали Всеукр. наук. конф. Нікополь: РПЦ Січ, 2008. С. 97—103.*
- Василенко А.Ю. Орнамент на сволоках доби козацтва: інтерпретація та аналіз елементів. *Заповідна Хортиця. Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці: матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. Запоріжжя: А&V. Art CROUP, 2010. С. 210—214.*
- Яценко С.П. Сволок із колекції Запорізького краєзнавчого музею. *Музейний вісник. Запоріжжя: АА Тандем, 2010. № 10. С. 9—15.*
- Жам О., Грудевич Т. Сволок у хаті чимбаря музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: історичний, мистецтвознавчий, історіографічний огляд. *Сіверянський літопис.* 2021. № 6. С. 25—35. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5804536>
- Пригарін О.А. Надписи на сволоках хат запорозьких козаків. *Регіональне і загальне в історії: зб. тез міжнарод. наук. конф. Дніпропетровськ: Пороги, 1995. С. 137—140.*
- Катеринославський музей імени А.Н. Поля. *Україна.* 1914. Кн. I. С. 150—151.
- Старая хата Разумовскихъ въ Лемешахъ. *Москвитянинъ.* 1855. Мартъ. № 6. Кн. 2. С. 187—188.
- Короткий огляд роботи Харківського музею українського мистецтва за 1925 рік. *Червоний шлях.* № 5 від 01.05.1926. С. 247.
- Таранушенко С.Ю. *Житло старої Слобожанщини.* Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2011. 195 с.: іл.
- Милорадович В.П. Житъе-бытiе лубенского крестьянина. *Киевская старина.* Том. 77. Апрель. С. 110—135.
- Лотоцька В. Сакральність мотивів рослинного світу в українському пластичному мистецтві. *Народознавчі зошити.* 2016. № 6. С. 1423—1427.
- Mokłowski K. *Sztuka Ludowa w Polsce.* Lwów; Kraków: nakł. Księgarni H. Altenberga; druk W.L. Anczyca i Spółki, 1903. 562 s.
- Puset L. *Studia nad Polskiem budownictwem drewnianem. I. Chata.* Kraków: nakladem Akademii umiejetnosci, 1903. 106 s.
- Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. *Неурядова старшина Гетьманщини.* НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса; Українська академія наук; Музей гетьманства. Київ: Стилос, 2009. 432 с.
- Краєзнавчими стежками Бузівського краю.* Дзюба Олександр, Захаров Володимир, Магда Василь. Київ: Гуляева В.М., 2022. 342 с.
- Описи Київського намісництва 70—80-х років XVIII ст.: Описово-статистичні джерела.* АН УРСР; Археогр. комісія та ін. Упоряд. Г.В. Болотовата; редкол.: Н.С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1989. 392 с.

REFERENCES

- Kulich, P.A. (1843). *Mikhailo Charnyshenko or Little Russia eighty years ago: essay by P. Kulish (Part 1).* Kiev: Universitetskaya tip [in Russian].
- Skalkovskii, A. (1846). *The History of the New Sich or the last Zaporozhian Host: compiled from original documents of the Zaporozhian Sich Archive (Part 3).* Odessa: [Pech. v Gor. tip.] [in Russian].
- Vertilyak, D.Ch. (1850). The Zaporizhian antiquity: Inscriptions on grave crosses and crypts. The Inscriptions on the house scum. *Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej, (2), 823—825* [in Russian].
- Jevarnickij, D.I. (1888). *Zaporozhye in the remnants of antiquity and folk tales (Vol. 2).* Sankt-Peterburg: Izdanie L.F. Panteleeva [in Russian].
- N., B. (1904). The old ceiling beam. *Arheologicheskaya letopis Yuzhnoj Rossii (3), 95—96* [in Russian].
- Sumcov, N.F. (1890). *The vestiges of cultural.* Kiev: Tipografiya G.T. Korchak-Novickogo [in Russian].
- Yavornyt's'kyj, D.I. (1990). *The history of Zaporozhian Cossaks (Vol. 1).* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (2008). The list of the museum objects from the funds of the NSLSM. *The Mykytyn Zaporizhian Sich and the begin-*

- ning of the National Liberation War of the Ukrainian people in the middle of the 17th century: proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (Рр. 97—103). Nikopol': RPTs Sich [in Ukrainian].
- Vasylenko, A.Yu. (2010). The ornament on the ceiling beams of the Cossack age: interpretation and analysis of elements. *Khortytsya Nature Reserve. The history of the Zaporizhzhya Cossacks: in monuments and museum practice: proceedings of the IV international Scientific and Practical Conference* (Рр. 210—214). Zaporizhzhia: A&V. Art CROUP [in Ukrainian].
- Yatsenko, S.P. (2010). The beam from the Zaporizhzhia oblast Local Lore Museum collection. *Muzejnyj visnyk*, 10, 9—15 [in Ukrainian].
- Zham, O., & Hrudevych, T. (2021). The svolok from chinbar`s house at the museum of folk architecture and life of the middle Dnieper: historical, graphical and artistic review. *Siv-erian chronicle*, 6, 25—35. Retrieved from: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5804536> [in Ukrainian].
- Pryharin, O. A. (1995). The inscriptions on the ceiling beams of the houses of Zaporizhian Cossacks. *Regional and general in history: Abstracts of Papers of the International Scientific Conference* (Рр. 137—140). Dnipropetrovs'k: Porohy [in Ukrainian].
- (1914). The A.N. Pol' Katerynoslav museum. *Ukraine*, 1, 150—151 [in Ukrainian].
- (1885). The Razumovskii oldest house in Lemeshi. *Moskvityanin*, 6, 187—188 [in Russian].
- (1926). The brief overview of the work of the Kharkiv Museum of Ukrainian Art for 1925. *CHervonij shlyah*, 5, 247 [in Ukrainian].
- Taranushenko, S.Yu. (2011). *The Housing of the old Slobozhanshchyna*. Kharkiv: Kharkivs'kyj pryvatnyj muzej mis'koi sadyby [in Ukrainian].
- Miloradovich, V.P. (1902). The life and existence of a Lubny peasants. *Kievskaya starina*, 77, 110—135 [in Russian].
- Lotots'ka, V. (2016). The sacredness of floral motifs in the Ukrainian plastic art. *The ethnology notebooks*, 6, 1423—1427 [in Ukrainian].
- Moklowski, K. (1903). *The folk art in Poland*. Lwow; Krakow: nakl. Ksiegarni H. Altenberga; druk W.L. Anczyka i Spolki [in Polish].
- Puset, L. (1903). *Study on Polish wooden construction. I. Cottage*. Krakow: nakladem Akademii umiejtnosci [in Polish].
- Kryvosheia, V.V., Kryvosheia, I.I., & Kryvosheia, O.V. (2009). *Non-governmental foreman of the Hetmanate*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- (2022). *The local history trails of Buziv region*. Kyiv: Huli-aieva V.M. [in Ukrainian].
- (1989). *The descriptions of the Kyiv Viceroyalty of the 70s and 80s of the 18th century: Descriptive and statistical sources*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].